Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 28 ИЮЛЬ, 1988 ШУ. ★ № 90 (7593). ★ Мах 3 кеп.

КОСМИЧЕСКИ ВАХТЕ

ЦЕНТР, 26 июле. (ТАСС). Советски космонавташ Титов Владимири Манаров Мувсаи йIаьхача ханара йола орбитальни полет дIахохьош ба.

Таханарча ден распорядкагIа экипаж оптически характеристикаш белгалъяхара, станце иллюминаторий хьала мах бара хьакъехьа болх бе. «Мария» яхача магнитни спектрометрах пайда а эцаш эксперименташ чакхъяха, къаьсттача бортови системашта регламентни гIуллакх де лаьрхIад.

Астрофизически тохкамий программага хьежжа 24, 25 июле «Рентген» яхача орбитальни обсерваторе новкъосталца Центавр, Геркулес яхача цхьанкхеташ долча седкъий зембоаккхаш массехк сеанс кхоачашъяьй.

Селхан космонавташа организм дозал доацаш хьал тIа йолча хана еча воча влиянена профилактика яра эггара дикагIйола средство санна физически тренировкай оптимальни режимаш белгалъяхара духьа «Спорт» яха эксперимент чакхъяьккхар.

Медицински тIахьожама хьоккхамегIа Титов Владимири Манаров Мувсаи могашмаьрша ба.

«Мир» яхача орбитально Iилма-тохкама комплекса полет дика дIайода.

Яхьа дневник

◆

ЛаьрхIар кхоачашду

Вай республикерча маьхк еча заводашта юкъе яьржача социалистически яхье укх тIеххьарча шерашка хьалха латташ хьайоагIа Грозненски № 4 йолча маьхк еча завода коллектив. Дикача производственни хьокхамашца пятилетка кхоалагIа шу чакхдаккха декхараш тIайийцар цо. Мишта кхоачашду предприяте болхлоша шоаш денна дош? Балха итогаша хьахьокхачогIа, уж тIехдика лоархIабу шоаш тIаийцача декхарех. Продукци маьхала яккхара ах шера план 103,7 процент кхоачаш а яь, заданел совгIа маьхалъяьхай цхьа бIаь тонн маькха-булочни изделеш. Уж хул соахка цу юкъа маьхалъяьхарел 5,2 процент дукхагIа. Пачхаьалкхен планал совгIа арахийцай 60 эзар сома маьха товарни продукци. Соахка укх хана хинначул 3,7 процент дукхагIа я еррига арахийца товарни продукци.

Къахьегама овсарле лакхъяра ялх бетта задани 101,3 процент кхоачашъяьй завода коллективо. ДIадахача шера цу юкъа хинначул 4,2 процент лакхъеннай из.

Цхьаккха цех е участок яц заводе шийн план кхоачаш ца еш. Царна юкъе къаьстта дика болх беш я мастераш Мустаева Зайнап, Нунаева Соня, Исманлов Руслан, Симушина Раиса керте латтача цехий коллективаш. Дукха хIама ца эшшаш хIанзлехьа кхоачашъяьй цар ворхI бетта задани а.

Деша дай бац

Пятилетка кхоалагIча шера план ханал хьалха кхоачашъе дош деннад «Чеченингушпромстройматериалы» производственни объединенена чуйоагIача Грозненски № 1 йолча гIишлон материалий комбината болхлоша. Чакхбоалаш латт ворхI бутт, бакъда хIанзалца хьабаьча балха итогашка хьежача къаьгга гуш да цар дош даьсса хинналга. ТIаийца декхараш меттел, пачхаьалкхен план а кхоачашйиц цар. Шийн потребителашта поставкаш яра задани 70 процент мара кхоачашъяьяц комбината коллективо. Шийн смежникашка цо дIа ца кхоачийташ йисай 551 эзар сома маьха продукци.

Товарни продукци арахецара даькъе цунна тIадиса пачхаьалкхен декхар ах миллион сома маьха да. ХIаьта цо ара ца хецаш йиса нормативно-цIена продукци 326 эзар сома маьха я.

Къахьегама овсарле лакхъяра ах шера задани 81 процент мара кхоачашъяьяц. Арахецача продукцега дIадодар оттабаьча боарамал дикка дукхагIа хиларах, бедал, электроэнерги, кхыйола материалаш зехьа йоаярах планал совгIа укх шера комбината коллективо даь зе 194 эзар сома маьха да.

Пачхаьалкхен планах лоархIаеш яц Гускаев Мувса керте латтача цхьоалагIча кирпишкаш еча цеха коллектив. Цо укх шера ара ца хецаш йисай ворхI миллиони 480 эзари кирпишк.

ПЕРЕСТРОЙКЕ ХЬАЛХАЛАТТАРАШ

Дикка ха яр Грознерча № 2 йолча юкъерча школа педколлектив готта я помещенеш, лерттIа дешара процесс дIаяхара мел эша кабинеташ, лабораториеш яц, ЦIей долча дийнахьа е кхыйола массови мероприятеш еча хана дуккха нах хьавIашагIтоха аьттув балац актови зал зIамига хилар бахьан долаш, яхаш ерригача инстанцешка леткъа. Цар дехар хIанз кхоачашхулаш латт. Школана уллув хьалъеш я керда гIишло. ХIанз йолаш йолча школал а дикка йоккхагIа я из. Укхаза хургья 784 моттиг йола дешара корпус, пищеблок, актови зал, спортзал.

Шиъ башенни кран а латташ, цхьатарра шин гIишлон организаце викалаш — СпецСМУ-10 монтажникаши ПМК-105 каменщикаши, плотникаши, отделочникаши ба укхаза къахьегаш, хIаьта ала деза, барт болаши хьинареи цар болх беш хиларах а. Шу доладелча денз хьалъе йолаяьй школа пристройка. ХIаьта укх шера из йистеяккха дага а ба уж.

Генподрядни балхаш деш йолча ПМК-105 гIишлон организаце кхоалагIча участка болхлой ба укхаза керттера гIишлон балхаш дераш. Участкана кулгалдеш ва, къона вале а, шийн болх тIехдика бовза воккхагIвола прораб Магомадов Хьумид. Йоккха яц цун стаж, бакъда из кхоаваьв массехк шера Ираке а ваха болх бе, Грозне лоархIаме гIишлош хьалъе. Колонне эггара дикагIчарех цаI лоархIаш я цо кулгалду участок.

Цу толама юкъе доккха шоай дакъа юкъехьухь участка дикагIболча каменщикаша Солнышкина Нинас, Яндиева Марияс, штукатураша Садыкова Румисас, Му-

СУРТА ТIА: участка хьалхалатта гIишлонхой (аьрдехьара аьттехьа) Н. Солнышкина, В. Карнухов, Б. Халилова, А. Куликов, А. Мусаев (мастер), Р. Садыкова, М. Яндиева, М. Мусалатова.

Р. АУШЕВА сурт.

ХЬУВКЪАМ-88

ЯКХХА ГIЕРТАРИЙ—КА ЙОАЛ

Денал чIоагIагIа хIанад аьлча санна цIенхаштта ахархошта духьалъяьннай хIанз сигале. Кхашкарча балхий еррига графикаш а толхаяьй йоачаша, болх а дIабахийтац боаггIача тайпара.

Наггахьа дена маьлха ди а сайранга додац эгIара е магIара морхий «гIарх» ца доладуш, кIи-марсхой шек ца боахаш. ХIама дацар юкъ-юкъе хоза денача сахьата, дийнахьа лерттIа болх дIабоахьалоре а. Ферта санна михо лаьтта дожадаь улл кIа. ХIаьта мукх геттара воча хьале ба.

Иштта хьал да Наьсарерча ялаташка укх деношка. ДогIаша геттара хьалхьоаяьй оасара баьцаш. Ялатий кхаш юврагIа тIатессача санна къайладоахаш латт цар.

Сигале «къахетаме» ерзарга хьежаш Iохайша-м кIимарсхой а багIац. Духьалъувтт уж хаоттамо шоашта еча халонна. ХIаьта а, бакъдар ала деза, йоагача цIерах санна ялат кIалхардаккха ерригача района масштабагIа даьнна оарц хоалац укхаза. Цхьайолча моттигашка довш латтача ялатех дог лазарал хIаьта «оф-уф» яхарал совгIа дукха хьадеш хIама дац. Тайп-тайпара сурташ бIаргаго йиш я укхаза цу хьакъехьа.

— БIаргашта унзаро хете а кулгашка болх хьабайта безаш сагота ха я ер, — аьлар «Экажевский» совхоза комбайнера Угурчиев Iамархана.

Цо из хьа а бу бIу ца къажаш, тIехьашка ца воалаш. Цудухьа ягIа цун комбайна тIа района кхашка укх шера наггахьа мара бIаргагуш йоаца цIе байракхилг. Дукха ха яц из а цунца Грозненски района №1 йолча молсовхозе ялаташ чуэцаш хинна цун новкъостий а цIабаьхка. Цига а хиннай иштта йоачаш. ХIаьта а дизза шоай декхар кхоачаш а даь шоай комбайнаш а тIехь цIа а баьхка, хьинара кхы мел ца луш шоай хьувкъам чуэцаш ба уж.

Цу дийнахьа (делкъал тIехьагIа сигале сийрда яларах гIадбаха) № 3 йолча бригада мукха «тIабнйрзабар» уж.

— МергIилгаш лохера тIаьдо дале а лакхера канаш ловсара дахад. ДIаюкъе яха комбайнаш, — аьнна комплексни отряда начальника, совхоза керттерча агронома Х. Яндиева еннача командагIа дIаболабир цар из болх.

Нийса а болабаьбар. Сайрийна морхаш тIаерзалехьа дикка «ка» тоха кхийра цар. Шоай 11 комбайнаца аьрда чакхбаьккхар 80 гектар участка тIара мукх.

Дика къахьийгар комбайнераша Майситов Башира, Мартазанов Руслана, Гагиев Iумара, Баркинхоев Тухана, кхычар.

Иштта шоай ахархой опыт, кулг-говзал оарцагI а йоахаш сихагIа шоай ялаташ догIашта кIалхардаха гIерт цу совхоза механизатораш. Дой ялат? Дов. Канаш а доадийс комбайнашта тIехьа, фийгаш а Iолег, нормаш а кхоачашйиц. ХIаьта а болх хьабу цар, шоай ма хулла ялат кIезигагIа дойта а гIерташ.

Бакъда, «Назрановский» совхоза № 4 йолча бригадера бараш мо 50 гектар хилал хьакханза бола мукх а аллийта дIа-м болхац. Хилар тхо цу кхай тIа.. Ба а ба из мукх тIагIолла каток хийкхача санна IотоIабаь. ХетаргагIа хьа, духхьал цхьа мух хинна Iац цу тIа кхийстар. «Алханчуртский» канала чу иха догIан хий а кийрчад цу тIа (цун юххе айеннача метте улл из кха, чукхийтта оагIув цунгахьа а болаш). Ши-кхокес а даьккха дIабахар цигара комбайнераш: ха йоае а укхаза «кхеста» а магац тхона, аьнна. ХIаьта мукх бовш латт. Ишта а бар из тIоадалах вар тасса болабенна. Тхо хиннача (22 июле) дийнахьа хийцца хьакха а арда а йиш йолаш бар из. ХIаьта а комбайнераш шоашта «аттагIа» йола участок лаха бахабар. Комплексни отряда начальника У. Местоева фу дагадеха из пурам деннадар хац сона, бакъда, «довш латтар «дойта» аьлча санна даь хIама-м хийтар сона цох.

Вешта, цу «аттагIа» долча кхай тIа цар баь болх а бацар «кIур-хьацар» Iоухийташ баьб, ала йиш йолаш. Цхьайтта комбайнех кхоъ тайп-тайпарча бахьанашца еха латтар. Хьожаргла вай ялат хийцца арда таро хиннача цу диъ дийнахьа (19, 20, 21, 22 июле) 8 комбайнаца укхаза баьча балхага (гектараш укхаза лоархIаш яц, аьрда ялат мара). Цу диъ дийнахьа центральни складий хьатта дIабихьар берригa а 740 центнер совгIа мукх мара бац. Вешта аьлча, юкъера лаьрхIача цу массайолча комбайний дийнахьара хьокхам — 185 центнер. Цхьан комбайна — 24 центнерал совгIа кхоач из. Машинаца цкъа дIабаххьал а мукх бац из (машина чу-м 3 — 4 тонн ма йоди).

Иштта мара болх дIа ца боде, маца баргба уж цу бригадера 560 гектар хула ялаташ чуийца? Кхашка къахьегаш болча массанена а тоъац укх бехктоккхамерча деношка Угурчиев Iамархана йийца къахьегама сутарал, кхашкарча хьалашка хьежжа маневраш юкъейоаха говзал. Бакъда, «Экажевский» совхозе-м цу гIулакхах сакхеташ ба.

Юхьанца болх дIаболабаьча хана комбайнашта тIехьа гулду ча фермашка дIакхахьа болабеннабар укхаза. ТIаккха, хаоттам кхы эргабаргбоацалга хайча кIи-марса штабо соцам бир: ча ше долчча кхай йистошка вIашкатохалда, аьнна. Цига совъяьнна техника а кхыбола низ а сихагIа ялат чуэцара тIабахийта лаьрхIар штабо.

ХIанз сихагIа урагIъух кхашка доккхий доаца (50 тонн хула) аргIаш. Гуйра кIоарглуча ханна кIезига-дукха паргIатагIа йолча хана сихха фермашка дIахьоргда ча.

Цхьаьккха хIама а дагадехадар укхаза. Доакъар Iалащдеча цкъаза хьабе болх боацаш юс «Е-281» яха низ бола комбайн.

— Цу ханна ялатий кхашка яьхача бакъахьа хет тхона из, — аьлар профкома председатела. — ХIана аьлча, лаьтта Iокхачча лоха а хьокх касарех Iо а дулл цо кIа.

Лоацца аьлча, хаоттамо мел новкъарле йой а, бахьанаш а ца лехаш, болх хьабе ца ловраша — сигленна бехкаш дIатIа а дехкаш ха дIайохийт.

М. КАРАЕВ.

КПСС ОБКОМЕ

КПСС обкома бюро 26 июле хиннача заседане хьежар торговли а гIулакх дара сфера а вIаштIехьйоаккхача, порядок оттаеча кхы тIехьатетта йиш йоаца де дезараш тIаэцарца дувзаденнача дешаех йола КПСС ЦК указани кхоачашъяра леламга.

Белгалдаьккхад, парте горкомаша, райкомаша, республика советски боахамий органий кулгалхоша-коммунисташа КПСС ЦК из соцам а, хIаьта иштта парте обкома бюро йоагтIаш йола рекомендацеш а кхоачашъяра цхьаццадола де дезараш деш хилар.

Традици а хинна дIаэттай халданза кIиранденошка г. Грозне а районни централашка а мах беш йолча организацеша, иштта совхозашеи колхозашеи, агропромышленни комплекса кхыча предприятеша дакъа а лоацаш юртбоахама продукташ, кхачан доаца товараш дохкара лаьрхIа розничны ярмаркаш чакхъйоахалга. «Чеченингушавтотранс» объединене Грозненски дулхакомбината кхы тIа а рефрижераторни установкаш тIалатта автомобилаш хьакъоастаяьй. ТIехьарча хана цу предприяте дукхагIа колбасни изделеш, полуфабрикаташ, сосискаш арахец.

Шурий промышленноста объединени юха а хьежай торгови сете шурий продукташ хьачукххахьара графикага. Цун предприятешка вIаштIехьдаьккхад «Сулугуни» яха нахча, пхи процент хьоанал йоалла мерза шура санна йола продукташ арахецалга.

Облсовпрофа, профсоюза обкомаша къахьегама коллективашта гIулакх деча 80 совгIа йолча столовей балха тIахьожам лоаттабу, хIаьта цо таро лу кхача хоалуш дикагIа кийчбайта.

Къахьегама коллективаш торговле предприятешта тIачIоагIъяра санна йолча г. Грозне юкъейоалаяьча форма а ше бакъю. Цу тайпара вIаши гIулакхаш лелалара доазошка торговли вIаштIехьяккхара гIулакх тоалеча хоалуш новкъостал ду «Промавтоматика» НПО коллективо № 44 йолча тикана, «Старогрознефть» НГДУ-ча № 10 йолча тикана, «Грозгипронефтехим» институтачо — № 10 йолча тикана, иштта кх. дI.

Цунца цхьана хьежача гучадаьлар, цу доакъошкара кхоачамбоацараш дIадахара массанахьа а хоадамбеш дола де дезараш ца даьлга. ЧIоагIа ледара перестройка ю шоай балха бахача наха гIулакх деча предприятеша, организацеша. Цу хана торговле министерства (нн. А. Н. Зубков, В. С. Гажаев, Г. И. Сухорукова), респотребсоюзо (нн. Х. М. Гуржиханов, Л. М. Исраилов, Ш. А. Якубов, Р. А. Дадаева) коммунисташа-кулгалхоша торговле гIулакх деча эттача хьала ирала боаггIа мах биц. Ма дарра аьлча, организаторски болх совещанеш ярга баьккхаб, шоай доалахьарча предприятей, организацей балха боаггIа тIахьожам лоаттабац. Из бахьан долаш, хьалха санна дохка товараш доацаш моттигаш нийслу, уж складашка, базашка кхоачамболаш долаше, гIожа телхаю советски торговле бокъонаш. Иштта укх наха торгови гIулакх дара хьалага хьежача № 2 йолча универсамера (директора декхараш кхоачашдер н. Ш. Умаров) гучабаьлар паргIатта бохкаш а боацаш лочкъабаь улла молочни колбаса, докъадаь хьакхий пIендараш, № 1 йолча универсамера (директор н. Э. В. Демидова) столови колбаса, хIаьта цу чу телха даа пайдана доаца коа тIара оалхазараш дохкар, 150 килограмм хиллал из тайпа продукци холодильника чу уллар. Города цхьайолча тикашка, цу даькъе №№ 216, 36, 50, 61, 40, 16 йолча а, иштта кхыча тикашка а йолаш яр доагIаш дола товарни куц доаца, лоаттаяра ха тIехъяьнна продукташ. Хьалха санна каст-каста телхаю шурий продукташ, маькхбулочни изделеш хьачукххахьара график, хIанз а цар дикал лохерча боараме хул. Сомий-баьцадаарий продукцеца баха нах IалашбеЧа а ма хетта дикагIча оагIорахьа хувцамаш де вIаштIехьдаьнналац. Цу участка балха хьалхашка бехкгокхаме болча коммунисташа - кулгалхоша нн. А. В. Волкова, В. П. Хаперске, А. А. Гадаборшева цу лостаме этта хьал тоадара тIатеIIа доагIар хьадац, инициатива гойтац.

г. Грозне санна юрташка а потребительски коопераце «Сельхозпродукты» яхача тикашка массаза а сомийбаьцадаарий продукце тайп-тайпара ассортимент хилац (цу гIулакха бехктокхаме — респотребсоюза правлене председатела заместитель н. Ш. А. Якубов).

ХIанз чIоагIа во латт автомагазинашца кхашкара, фермашкара, хIаьта иштта республика даьгIена ш к а хьайбаш доажадеча къахьегамхошта гIулакх дара хьал.

Товарий дикала, бахача наха гIулакх дара культура воча оагIорахьара Iатkъ йолаш йолча нормативашка хьежжа розничны торгови сета материально-технически база ца хилар. Республика городаш а юрташ а во Iалашъю торгови майдашца. Пачхаьалкхен торговле а потребительски коопераце а кхачан тикашка кхачан товараш леладара, дохкара лаьрхIа эшаш дола хьалаш хьадац. Торговле министерства йоагIаш йолча служба балха кхоачамбоацараш хиларах, г. Грознерча цхьаццайолча тикашка а тIехьа, холодильни оборудоване дакъа хIанз а болх беш дац (бехктокхаме — НГIАССР торговле министра заместитель н. Т. И. Сухорукова).

Бахача наха бытови гIулакх дара йолча предприятей балха раьза боацаш дукха жалобаш ухийт (н. Р. И. Зыгалова). Лохерча боараме я гIулакх дара культура, дикал, хIанз а деча гIулакхий перечень кIезига я. Заказаш кхоачашдара ханаш тIехьайоах.

Республика жилищно-коммунальни боахама Министерства (нн. У. А. Арсунукаев, А. Осмаев) служба балхара цIенхаштта дола кхоачамбоацараш ма дарра гучадоал чIоагIа догIа дийлха, мух баьнна хатар а хинна, улицашкара канализационни системаш хьалъйинкъача, электропередачай линеш теда а еина городской электротранспорта болх телхабеча хана.

УнахцIено лораяра учрежденей балха тIа а баха нах раьза боацаш йола моттигаш кIезига яц (нн. Г. У. Мальсагов, М. Х. Магомедов). Больницашта, поликлиникашта фельдшерско-акушерски пункташта ремонт яра ханаш тIехьайоах. БоаггIа теркам тIаахийтац баха нах медикаменташца Iалашбара, аптекашка эша молхаш йоацаш моттигаш а каст-каста нийслу.

ДоагIаш дола хувцамаш даьдац транспорта балха тIа а (нн. Е. А. Надиров, В. И. Андреев, Х. Б. Татриев). Пассажираш доагIача бесса гIулакх дара хьа ца къоастаеш ют 10 — 15 автобус. г. Грозне гIолла рейсаш яра хьокхам 90 процентал тIехбалац. Мах беча организацешта автотранспорт хьакъестаяра норма а график а толхаю, из бахьан долаш розничны сете товараш ханнахьа а биззача боараме а хьачукхахьац. Белгалъяьхача сферай балхара хьоахалль кхоачамбоацараш, дииза дисараш — парте городской, районни, комитетий, советски органий коммунисташа-кулгалхоша шоай оагIорахьара цар балха мела тIахьожам лоаттабарах хьахинна да.

Облсовпрофа, профсоюза обкомаша хIанз а кхоачамболлаш теркам тIааxийтац торговле а бытови гIулакх дара а балха боаггIаш бола тIахьожам оттабара.

КПСС обкоме бюрос теркам тIаэзар коммунистий НГIАССР торговле министра заместителий нн. В. С. Гажаева, Т. И. Сухоруковай, респотребсоюза правлене председатела заместителий нн. Р. А. Дадаевай, Ш. А. Якубова, республика Госагропрома председатела заместитела н. А. В Волкова, «Грозныйагроплодоовощторг» объединене генеральни директора В. П. Хаперске торговле вIаштIехьйоккхача порядок оттаяра хоадамбеш дола де дезараш ца деш хилара, иштта бакъахьа лаьрхIар, бюро аргIанарча заседане цу кулгалхоша кхоачамбоацараш дIадахара хьакъехьа баьча балхах йолча информацега ладувгIар.

КПСС обкома бюрос хьадийхар наха бытови гIулакх дара (нн. Р. И. Зыгалова, И. А. Албастов) жилищно-коммунальнии боахама (нн. У. А. Арсанукаев, А. Осмаев) унахцIено лораяра (нн. Г. У. Мальсагов, М. Х. Магомедов), министерствай, «Чеченингушавтотранс» объединене (нн. Е. А. Надиров, В. И. Андреев, Х. Б. Татриев) коммунисташкара-кулгалхошкара бытови, коммунальни, медицински гIулакх дара боарам лакхбара тIехьа транспорта болх дикка тоабара хьакъехьа беш бола болх чIоагIбелга.

КПСС горкомашта, райкомашта тIадиллар бахача наха торгови гIулакх дара хьалага, гIулакх дара сферай балхага систематически хьежалга, белгалъяххача отраслей болх дIахо эргабаккхара доаггIар ца деча коммунистий-кулгалхой хьакъехьа принципиальни де дезараш делга.

Дукха бераш даьча ноаношта «Нана-турпал» яха цIи яларах дола СССР Лакхехьарча Совета Президиума

Указ

Итт а кхы дукхагIа а бераш даьчеи хьалкхедаьчеи ноаношта «Нана-Турпал» яха орден а луш «Нана-Турпал» яха цIи лойла

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР-е ГIОЛЛА

Абдурахманова Айнана — цIен-нанна, город Гудермес.

Асхадова Нувра Ахмадовнана — цIен-нанна, Гудермесски район.

Байсултанова Зинана — цIен-нанна, Веденски район.

Богатырева Раиса Ивановнана — болхлочоа, город Малгобек.

Болотханова Пайруз Солтанмурадовнана — цIен-нанна, Гудермесски район.

Дарамова Лумийсат Висадиевнана — «Алый Терский» совхоза болхлочоа, Шелковски район.

Исламова Дагман Юнусовнана - болхлочоа, город Гудермес.

Кузьменко Екатерина Павловнана — цIен-нанна, Шелковски район.

Нурмахмаева Розана — «Прогресс» яхача совхоза болхлочоа, Веденски район.

Сайханова Тамарана — гIулакхерча болхлочоа, Веденски район.

Цакаева Ампена — цIен-нанна, Веденски район.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель А. ГРОМЫКО.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Г. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.

1988 шера 19 июле.

СССР ГОСПЛАНЕ

«Грозненский рабочий» газета тIа хоам баь ма хиллара, Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето тIайийцар Гудермесски биохимически заводе Iалама газах йоаккха доакъара белок (БВК) шера 200 эзар тонн боарам болаш яккхара производство дIаоттаелга нийса ца хилара хьакъехьара 1988 шера 7 июнера № 201 йола соцам, СССР Госпланага дийхар республике шекара заменитель хьаяра низаш хьадарга хьожалга.

СССР Госплана хоам бу, ше НГIАССР Министрий Совета белгалъяьккха предложени хьаллоацалга. СССР медицински микробиологически промышленноста Министерствана тIадиллар НГIАССР микробиологически промышленность дегIакхувлара, дIанийсъяра схема тIа доагIаш дола хувцамаш делга.

Иштта Гудермесски биохимически заводе хIара шера 10 эзар тонн лизин, 40 тонн бета-каротин, 500 тонн шекара заменитель арахецаргья.

ЧАМ БОЛА ГОРОШЕК

Ачхой-Мартановски района «Новосельский» совхоза кхаш леладераша дош деннад, план 625 тонн йолаш, пачхаьалкхенга 750 тонн баьццара горошек йохка. Атта гIулакх дац из. Тахан новосельцаша дукха низи хьинари дIалу шоаш аьннар кхоачашдара, зе ца хулийташ беррига хьувкъам чуэцара. Ховш ма дий, горошек сиха талхаш йолга. Хьагулъешше заводе дIакхачийта а чакхъяккха а еза из. ТIаккха мара дика, чам бола кхача а хинна дIаоттаргьяц из.

— Каст-каста делхача догIаша юкъагIбоах тха болх, — аьлар Къахьегама ЦIеча Байракха орден лелаеча кхоалагIча бригада бригадира Тепсуркаев Мовлата. — Цхьабакъда, хаоттам меттабоагIаше, динза дисар кхоачашду оаха. ХIара дийнахьа 20—25 тонн баьццара горошек заводе дIакхахьа аьттув боал тха.

Горошек чуэцача белгалбаьннаб комбайнераш Эдерханов Адам, Музаев Амсад, трактористаш Седаев Висит, Цугаев Iумар, Элисханов Тапалу, Дадаев Салман, Седаев Увайс, Масаев Iаддал, кхыбараш. Шоай дийнахьара нормаш 130—140 процент кхоачашъю цар.

КЪАХЬЕГАМА РЕСУРСАШ: МИШТА ПАЙДА ЭЦ ЦАРЕХ

КХОАНЕН УЙЛА Е

1986 шера ноябрь бетта КПСС обкома бюро цхьан заседане баь соцам календарь мо шийна хьалхашка уллабу Назранерча трикотажни фабрика партбюро секретара Л. Плиевас. ХIана аьлча. Наьсареча социальни проблемашта юкъе эггара саготагIа, бехктокхамегIа долча гIулакхa хетаяь цхьа пункт я цу тIа. Из я — районерча къахьегама ресурсаштеи царех эцача пайданеи хетаяь.

МалагIча бетта, квартале, шера шоай коллективе планагIа мел керда болхло хьаэца веза, таханарча дийнахьа мел нах хьайийцаб, царна балха моттигаш мукъа яхара оарцагIъяьхараш малагI таронаш я хов секретара. Каст-каста шоай бюро заседаней повесткашка увттаду цо из дош, цига ладувгI производства подразделеней кулгалхоша цу хьакъехьа еча отчеташка. Цудухьа пункта тIехьа пункт йолаш кхоачашъю фабрике къахьегама ресурсех бизза пайда эцара хетаяь оттаяьча мероприятей план. Парте обкома бюрос из соцам баьчул тIехьагIа тайп-тайпара таронаш оарцагI а йоахаш пхи бIаь совгIа саг балха хьайийцав укхаза, хIаьта ер шу чакхдалалехьа 600-нега из цифра дIакхачийта лаьрхIа а ба трикотажникаш. Цу гIулакха керттера хьаст: шин-кхаь сменагIа болх вIаштIехьбаккхар, кхыдола наькъаш.

Трикотажникаш багIац цу гIулакха Назране керда промышленни предприятеш урагIъяхарга хьежаш. Уж цхьан хана хьалъергья, яхаш, вагIа йиш йий, балха-така боацаш лелача къонача наха бIарахьежаш? БIаьш хинна а ца Iеш, эзараш ма бий уж укхаза.

Цхьан фабрика низаца къоасталургйолаш проблема яц из. Цу вай бувцача соцам тIа къаьгга белгалдаьккхадар: массайолча боахама органий, партийни, профсоюзни, комсомольски организацеша цу хьакъехьа де дезар, гучаяха еза моттигера, чура таронаш.

ТIаккха массанахьа а хоалой из оарц? Хоалац. ВIалла из дош хьоа ца деш а диц-денна а дукха моттигаш я. Дукхача хьакимаша гаьнна папкаш чу ехкай къахьегама ресурсаш ювцаш шоаш юкхьанца оттаяь программаш.

Хьаэцаргба вай трикотажникий лоалахой — «Электроинструментцаш». Фабрикана а укхазарча кхыча предприятешта а юхе гигант я из завод.

Мел нах дIаэца лерхI оаш укх шера, е хьатIадоагIача шера?, — аьнна аз хаьттача ши бIарг герглу цу завода парторганизаце секретара А. Мархиева.

— Фу? —, оал цо. — Тхо-м тхоайбараш а мичахьоргба ца ховш ма хьувзий.

Хьувзац. Харц да из. Балхара дIабаьнна дIаболхлараш а дагабагIац укхаза, е керда хьаэцабезарий а уйла йиц. Тесса дитад укхаза из гIулакх. Керда болхлой хьаэца йиш йола йоккхий таронаш зехьа йовш латт. МалагIаш я уж?

Хьаэцаргья вай, лехаш вIалла хало е а ца езаш эггара «лакхехьа» улдар — сменаш. Иззамо йола завод хийцца кхаь сменагIа болх бе декхарийла я. Цу тIа, дукха маIа нах а ба укхаза къахьегаш, кхалнах мо бийсанарча балхах къехка а ца безаш.

Мел керда болхлой хьаэца йиш яр цу заводе, нагахьа санна боаггIача тайпара кхаь сменагIа цун болх вIаштIехьбаьккхача? 968 балха моттиг я цун цехашка, болх цхьан сменагIа дIаоттабе йиш а йолаш. ТIаккха шин сменагIа болх беш хилча — 1936 болхло. КхоалагI смена-м вай ювца а ювцац. ХIаьта укхазар коллектив ше а яц (управленцаш а тIехь) 1500 саг мара. СменагIа болх беш бола нах а лаьрхIе ма лой завода луш йола план-госзаказ. Цунга хьежжа дийнахь-бус 2500 электросверлилка арахеца езаш я завод. Цул совгIа цо арахеца йоагIа хIара ден-бус басар детта 120 бак, электрозаточни 50 станок, кхыйола изделеш.

ХIара балха моттигах, станоках, оборудованех бизза пайда эцаре — сел йожаргьяцар балха ритм, бусаргбацар дукха потребителаш шоашта договорагIа йоагIаш йола продукци дIа ца кхоачаш. ДIадахача шера, масала, царна дIа ца йохьийташ йисар 122 эзар сверлилка, 6400 гIишлон-отделочни машина, кхыйола дукха изделеш — ерригаш а 3 млн. 200 эзар сома маьха. Цу юкъе лац уж дIа ца яхьийтарах теха 1 млн. 114 эзар сом гIод.

ХIана хул заводе сел дукха брак йола изделеш, кхоачаш хIана йиц дуккхагIболча наха шоай нормаш? Бахьанаш дукха а тайп-тайпара а да. Цхьабараша йоах: станокаш, оборудовани къаеннай, тишъеннай. Я а я укхаза дукха физически а морально а тишъенна оборудовани. ХIаьта а цунга хьежжа увттаяций производственни планаш а кхыйола расчеташ? ТIаккха наха во болх бар бахьан — из дац.

Къахьегама овсарле, производственни дисциплина, хIаьта продукце дикал Iотеlаю бахьан — юххера а сага факторага кхоач. Хьажал миштай укхазара порядкаш. Шийна доаггIача тайпара ворхI сахьата болх а баь чувахийта мара ца веза болхло, кхы а 3 — 4 сахьата соцаву укхаза. Вешта аьлча, цхьан сменагIа ах сменагIа къахьег цо. Цул совгIа, шоатдийнахь а кIирандийнахь а воагIа юхебиса болх дIакхоачашбе. Мичахьа, малагIча закона тIа ла сагага иштта дукха къахьегийта, аьнна?

Лоацца аьлча, цу гIулакхага диллача бокъонца йола анархи я укхаза йоаллар. Цхьаккха порядок яц.

Юкъ-юкъе дIа-м хайт болхлоша администрацега уж «йIаьха сменаш» сацийта езалга. ХIаьта а из дIахозаш саг вац.

Къахьегама ресурсех пайда эцара укхазара хьакимаш вIалла тоха ца баларах лаьца-м дукха дувца йиш я.

ХIанз эттача производственни хьалашка диллача — хIара шера 50-нел совгIа лакха квалификаци йола болхлой кийчбе безар заводе, кхыча йоккхийча предприятешка дIа а ухийташ. ХьалхагIа из традици йолаш яр укхаза. ХIанз йицъеннай. Хьоаеш яц. Таханарча Iилман говзалца хьа а яь хьаена керда станокаш латташ хул заводе, цар тIа болх хьабе ховш саг ца хилар бахьан долаш.

ХьатIабоагIаш керда къонача специалистий низ ца хиларах къалуш йоагIа завода коллектив, тIехьадусаш доагIа цун гIулакхаш.

Штурмовщина... ТIехкахлета лазар а хинна дIаяхай из укхаза. Сенах хул из? Цу «йIаьхача» сменаех хул-кх. Вай аьннача тайпара, йоагIача ханал совгIа болх беш бола нах кIаьдлу цхьан юккъа, вешта аьлча — бутт чакхбоаллаш. ТIаккха кердача бетта старт геттара мела хул.

Хьожаргда вай госприемкага гIолла хIара итт ди массаза дала чакхъювлача продукцега. Хьаэцаргба вай, шоллагIча квартала юххера июнь. Хьалхара декаде госприемкагIа чакхъяккха, аьнна, хьаеннар — 501 эзар сома маьха продукци яр (21 процент), шоллагIча декаде — 318 эзар сом (14 процент). ТIаккха ерригача цу бетта планагIа чакхъяла езар 2 млн. 349 эзар сома маьха продукци хилча, мел арахеца а госприемкагIа чакхъяккха а еза из цу юхедисача 10 дийнахьа? Атта дий иззал низ, хало ла? Хьаэца а кийчбе а мегаций шин сменагIа болх бергбола нах? Фуд новкъардар? ХIама дац, администрацена из гIулакх меттахьа даккха ца лар мара. ХIаьта штурмовщинас завода деш латта кхыдола зе-м дийца а варгвац.

Иштта кхоачашдлу-кх районе эггара йоккхагIйолча предприяте — Ахриев ГIапура цIерагIча «Электроинструмент» яхача завода хьакимаша къахьегама ресурсех йола, вай республике а, къаьстта Наьсарен районе а ира латта проблема.

КIоаргга хьежача бакъахьаяр цу гIулакхага завода парторганизаци а цун бюро а. Дика дар оарцагIъйоалаpe, из гIулакх шоай заседанешка бехктокхаме дувцаре.

М. КАРАЕВ.

Демократе хьалашка даха Iомалу

ДИРЕКТОРА ПРОГРАММА

«Терек» яхача Нохч-ГIалгIай производственни мебельно - дахчан хIамаш еча объединенена чуйоагIача Ермоловски филиале дукха ха йоацаш директор хоржаш хилар. Къахьегама коллектива Совето кийчъяьча конференце дакъа лоацаш вар объединене генеральни директор С. В. Макаев, профкома председатель В. М. Чокаев, КПСС Грозненски райкома секретарь Л. М. Коркоценко, орготдела инструктор М. С. Богачев, промышленностеи транспортеи отдела заведующе декхараш кхоачашдеш вола Ш. А. Икаев, юртсовета председатель М. Тахаев, кхыбараш.

ХьалхагIе а заявленеш хьаийца, кандидатурашка хьежар Р. С. Берсанов керте латташ йола конкурсни комисси. Конференце дакъалоацараша чIогIа бартцхьоагIо йолаш дIадоладир хоржамаш. Ермоловски филиала болхлойи гIулакхерча наьхеи активни граждански позици хьахьекхар цар. Хьалхарча юхьигах хоржамаш мишта чакхдаргда ховш дацар. Деррига а, махетта, шаьрра дIадодаш дацар, хIаьта а хIара делегат шийна хеташ дар хьа а оалаш, из чIоагIде гIерташ вар.

Комиссе ювца оттайир конференце филиала директора А. Ф. Сапаева кандидатура, шоллагIъяр гIонна болча боахама управляюще И. Шахбулатова кандидатура яр. Конференце делегаташа хоржамаш долча из ювца лаьрхIар, хIана аьлча, Шахбулатова заявлени йиллача ханал тIехьаяьнна хьаеннаяр.

Цул тIехьагIа отчет ялара а ше бергболча балха программа делегаташта йовзийтара а дош делар А. Ф. Сапаевна.

— Новкъостий, — аьлар цо, — иштта отчет яла йийзаяц са цIаккха а, цудухьа чIогIа хала да сона шоана хьалхашка къамаьл де, цунца дувзаденна ма хетта къамаьл а дулац сога, хIаьта а оаш со хорже предприяте бергболча балха программагIа сайна хетар а айса лерхIар а шоана дIадовзийта хьожаргва со. ТIаккха шоана ховргда со шоай кулгалхо хила мегарва е вац.

1985 шера со хьожавир Ермоловски филиала директоралла. Хьалхашка оттадаь декхар дар тIехьаюсаш йола предприяти хьалхалаттараштa юкъейохийталга. Цул тIехьагIа цу лостамагIа сона карагIдаьннар а ца деш дисар а шоана дика ховш а гуш а да. Цхьа миллиони 700 эзари сом зе деш предприяти а йолаш дIаболабир вай цу хана болх. ХIаьта укх шера хьалхарча ялх бетта баьча балха итогаш йийча баь пайда 132 эзар сом ба. Цхьабакъда, юкъара план кхоачашъянзар ДСП цеха коллектива бехкагIа.

— 1979 шера март бетта денз, — аьлар нов. Сапаева, — предприяте хувцаденнав 7 директор. ХIанз коллектив чIоагI а енна, дIайолаеннай ала йиш йолаш я, диъ шерал кIезигагIа болх беш вац укхазара хIаравар, царех хIаране шоай программаш а я. ХIаьта сай балха программах аргда аз.

Социально - бытовой даькъе дегIаахара 1988—89 шерашка хьалдаь йистедоаккхаргда 8 квартира йола цIаи 54 моттиг йола банин. 1989 шера денз хьалде доладе лерхI 25 квартирни цхьа цIаи ши квартира йола массехк цIаи. Уж хьалдергда, филиала болхлошта лаьрхIа. 1989 шера хьалъе лерхI амбулатори, капитальни ремонт ергья нах чубахача цIеношта, хьаергья ДСУ, по наIараш, кораш, кхыдола балхаш дара наха телаш дола заказаш кхоачашдергда.

Iана замалахьа наха эша доаго дахчеи из цIадахьа транспорти Iалашъергья. Газопровод юллача навкъостал дергда филиале къахьегаш болча наха. Совхозаца договор ергья предприяте къахьегача болхлошта 200 тонн доакъар хулийтаргдолаш, хIаьта ткъо тонн доакъар хулийтаргдолаш договор ергья Ермоловски элеваторца. Хадданза бахача наха мелаш дола хий хургдолаш, гаьнаш дIайоагIаргья.

1988—89 шерашка ерригача цехашта капитальни ремонт е, болхлоша кхача буъа цIеноши душевойши йIоахъе лерхI. Иштта филиала коа асфальт булларгба, гонахьарча моттигашка гаьнаш дIайоагIаргья.

ДIахо Сапаева аьлар. — дукха юкъ ялалехьа ДСП цехера столови кхаь сменагIа болх бе йолайолийтаргья. ХIаьта 1989 шера цкъа Iоховша 40 сага моттиг хургйолаш цхьаькха столови а хьалъергья.

Белгала мел яьха мероприятеш чакхъяхара, хIанзчул дуккха дикагIа бе беза болх, аьлар цо. ДСП цеха коллективо деш дола зе цIендаь дIадаккха деза. Из болх беча дукха халонаш нийслургья. Уж ца нийсъялийтара арахеца ДСП дикагIа хилийта а арахеца «А» классагIъяр ДСП 80 процентага дIакхоачае а еза. КIезига лоархIам болаш дац арахецача продукцега дIабода мах лохбар, производства отходех пайда ийбе болабар. Нагахьа санна арахецача продукцега дIабода мах 60 эзар сом лохбича, таро хул 2400 кубически метр хьу кхое. Отходех пайда ийбе болабарца вIаштIехьдаргда кхы тIа а 40 эзар сома маьха продукци арахеца.

Ший къамаьл чакхдоалаш нов. Сапаева аьлар, хьинаре къахьегара, хIара шера 200—300 эзар сома пайда бара мел эша хьалаш предприяте долаш да.

Дукха хаттараш дир А. Ф. Сапаевга. Цо царех лаьца хоадамболлаш жоп а делар.

А. Ф. Сапаева кулгалдеча юкъагIа предприяте коллективана карагIдийнна дикадараш дукха дале а, кхоачамбоацараш а нийсденнад цун балха тIа,— аьлар конкурсни комиссе председатела нов. Берсанова. ХIанз а тIехьа къоастаданза да хьаю продукци дикагIа хилийтара дош. Пренешка къамаьлаш дир машиниста Халхаева, болхлочо Касаева, филиала производства дешашта волча директора заместитела, Аламова. ДСП цеха начальника Цуева, Алхан-Юртовски юртсовета председатела Тахаева, сменни мастера Пасиева, монтажника Берсанова, слесараша Цецуева, Боярхинова, кхычар.

Цар массане а дийцар предприяте балха тIа нийслуча кхоачамбоацарех, уж дIадахара наькъех. Директор волаш А. Ф. Сапаева баьча балха бе боаггIаш бола мах бир цар.

Конференце иштта къамаьлаш дир «Терек» НГI ПМДО генеральни директора С. В. Макаева, парте Грозненски райкома секретара Л. М. Коркоценкос.

Харжа оттайир А. Ф. Сапаева кандидатура. ДукхагIчарна бакъахьа хетарагIа, гуччахьа голосовани йир. Конференце дакъа лоацаш хиннача 180 сагах 145-не цунна тIехьа хиларах кулгаш а айдеш, Ермоловски филиала директоралла хержар А. Ф. Сапаев.

И. МЕРЖОЕВ.

КХОАМ БЕ, ЛОРАДЕ, ЛАРХIА

Нийса никъ

ШийтталагIча пятилетка кхоалагIча шера план ханал хьалха кхоачашъяра доккхий декхараш тIанийцад РСФСР Жилищно коммунальни боахама министерствана чуйоагIача Грозненски экспериментально - механически завода коллективо. Цу декхарий керттерча пунктех цаI — технологически процессаш хадданза эрга а йоахаш, ресурсех дикен бизза пайда йийбара чотагIа цхьа тонн Iаьржа металл, ши эзар киловатт-сахьат электроэнерги, 14 тонн условни доагор кходар, зехьа йовш йола балха ха кIезигъяр.

Укх шера хьалхарча квартале дерригача технико-экономически хьокхамий план тIеххкоачашъярах цу завода коллектива еннай КПСС Нохч-ГIалгIай обкома, Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома карара кара тела ЦIе байракх, иштта республикански сийлен Улга тIа а йихьай из.

Ший потребителашта поставкаш яра дола договорни декхараш хIара бетта кхоачашду завода коллективо. Ер шу доладелча денз паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа цо арахийцай ах бIаь эзар гаргга сома маьха продукци. Соахка укх хана хиннaчул ворхIи ахи процент гаргга дукхагIа. Къахьегама овсарле лакхъяра план 5,5 процент тIеххкоачашъяьй. ДIадахача шера хьалхарча ах шера хинначул бархIи ахи процент гаргга лакхъеннай из. Духхьал из лакхъяра чотагIа хьаяьй планал совгIа ара мел хийца товарни продукци.

Предприяте коллективо тIагIертта къовсам лоаттабу бийдал, металл, электроэнерги, условни доагор, кхыйола материалаш кхояра, производства эффективность хадданза лакхъяра.

Кхом барен хьурмат дарен даькъе тIаийца социалистически декхараш а цар толаме кхоачаши тIеххкоачаши деш да. Духхьал укх шера хьалхарча квартале цар кходаьд кхоъи ахи тонн условни доагор, шиъи ахи эзар киловатт-сахьат электроэнерги, массехк тонн металл, бIаьш сомий маьха кхыйола материалаш. Бийдал, материалаш йоаяра наькъаш дIакъовлаш латт цо. ХIара дийнахьа учети отчети лелаю предприяте хьатIабоагIача пайда а, ше дIа мел дохийтачун а. Лоацца аьлча, дикача дас санна чIоагIа доал ду предприяте болхлоша шоай рузкъана.

Цунах лаьца дукха масалаш доаладе йиш я. Экспериментально - механически завода карт мара юкъе йоацаш уллув улл «Грознефтемаш» яха завод. Цига хIара балха дийнахьа хадданза болх беш я компрессорни станци. Долче, экспериментальни завода коллективо ший электроэнерги, условни доагор кIезигагIа доадар гIоне, ший лоалахошца договор а даь, цар компрессорни станце болх беча хана совдаьнна хьадоагIача фох пайда ийбу. Из бахьан долаш шера предприятена эзараш сомаш пайда хул. Лоалахой компрессорни станце цхьа бахьан а нийсденна авари хилча мара, ший компрессорни станци болх бе йолаялийтац цо. Цул совгIа экспериментально-механически заводе кIезига низ бола шоллагIйола зIамига компрессорни станци я. Нагахьа санна предприяте зIамига ремонт е езаш моттиг хилча, йоккхача компрессорни станцена метта болх бе йолайолийт из. Цунах а доккха беркат доал.

ХIара бетта цкъазза рейд ю завода халкъа тIахьожама керттерча группа кхом барaи хьурмат дараи тIадерзадаь дола наькъаш тохкаш. Нагахьа санна, зехьа материальни ресурсаш йоаеш моттигаш нийсъелча, цар цу сахьате оарц а даькхха, цу гIулакха бехкебараш бехктокхаме озийташ йола моттиг кIезига нийсъеннаяц заводе. Масала, халкъа тIахьожамхошта гучадаьлар сборочни участке йоагIачул дукхагIа электроэнерги йоагаеш хилар. ТIаккха цар сихха техкар цу гIулакха бехкебараш малаш-б. Уж гучабаьлар, цIенхаштта бехк байтар участка инженерно - технически болхлошта.

Хьалха дIадахача шерашка арахецаш хиннaчул дикка эргаяьхай укхаза хIанз хьаеш йола машинаш. Царех я автоопрыскивателаш, наькъашта доалдарaи технически гIулакх дарaи йола машинаш, текущи ремонт а еш, жагIа дIа-хьа боаржабу машинаш, кхыяраш. ДIайохийташ йола материальни средстваши бийдали кIезиг а еш, йовзаргйоацаш тоаяьй уж. Из бахьан долаш хIара шера кходу итташ тоннаш металл, дуккха эзараш сомаш ахча.

Кхом барен хьурмат дарен гIулакхаш ма хетта дика вIаштIехьдоахарех я Кульков Юрий Николаевича кулгалдеча механически а Бобров Виктор Иванович керте латтача халкъа эша тoвараш арахецача а участкай коллективаш. ХIаьта предприятерча бригадашта юкъе эггара дикагIа лоархIачарех я Акиншин Евгений Ивановича кулгалдеча бригада коллектив.

Цар хIара дийнахьа учет лелаю шоаш дIайохийтача материалий, пайда бара дола керда наькъаш лех, брак а ца нийсйолийташ, кхом барaи хьурмат дарaи тIехьа лоаттабеча къовсаме доккхий толамаш доах, яхье хьалхалаттарий опыт, дикагIйола методаш шерра дIайовзийт цар массанена а, производствана юкъекхувлара гIо ду.

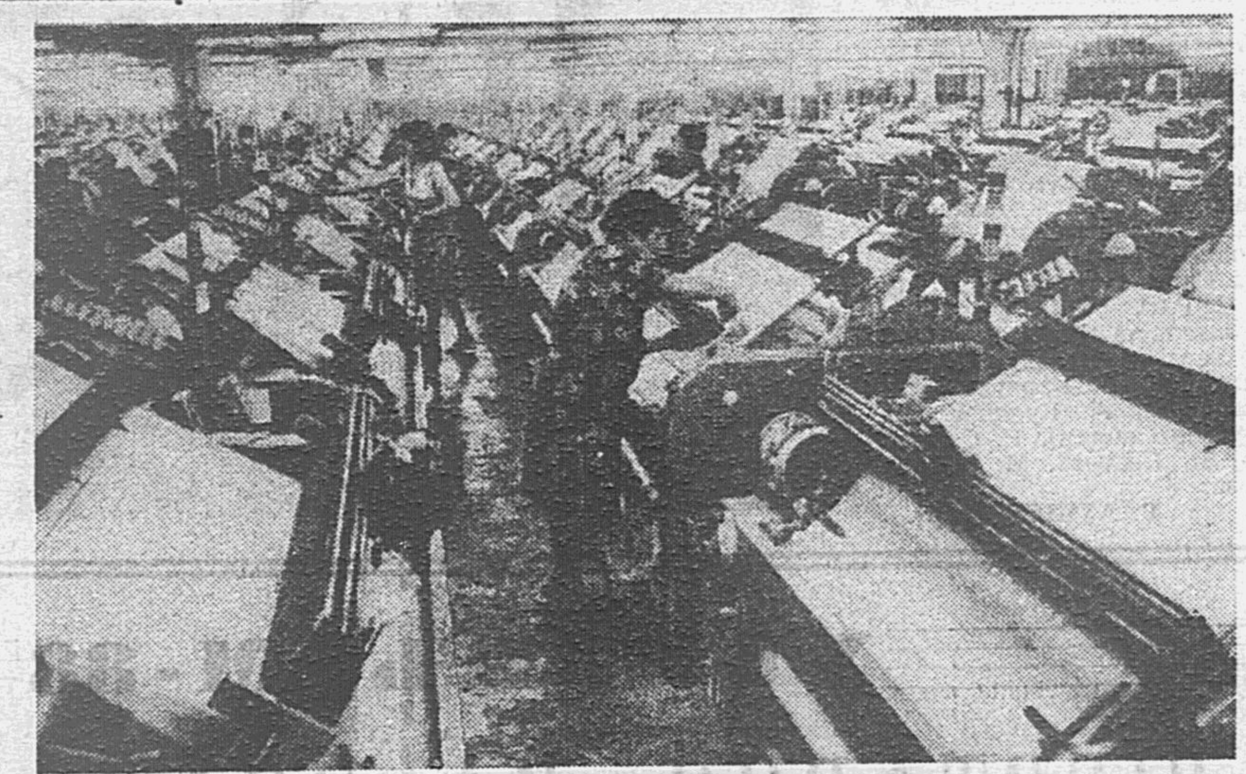
Цхьаккха тайпа отходаш ца юташ къахьега болабеннаб завода машинашъераш. Заводе деррига хьадеча халкъа эшача товарех 90 процент отходех хьадеш да. Царех да, масала, целаш, белаш, беседкашта лаьрхIа дола, бешамашта гонахьа аьшка цхаралах карт еча эшаш дола бIоагIилгаш, елкашта лаьрхIа подставкаш, автошинаш тIера хьаяхара йола приспособленеш, кхыяраш. Нийса никъ ба цар цу даькъе каралаьцар.

Б. КОСТОЕВ.

АРМЯНСКИ ССР. Болх ца беш пхи ди даьккхачул тIехьагIа юха къахьега йолаеннай Ереванcки даьри деча комбината коллектив. Цу деношка 300 эзар сома маьха кхоачаш ца еш йиса план болхлоша июль чакхбалалехьа кхоачашъе лаьрхIад.

СУРТА ТIА: № 2 йолча ткацки цехе болхлой смена хувцалуча хана.

А. БАДАЛЯНА сурт.
ТАСС фотохроника.

ХIАНА ТОЪАЦ СПЕЦИАЛИСТАШ?

«Оргтехника» производственния объединене «Электроприбор» яхача заводе къахбегараш, дуккхагIча даькъе, лакхарча класса специалисташ ба—токараш, фрезеровщикаш, слесараш - инструментальщикаш. ТIеххьарча хана къаьстта цу кхаь специальноста нах ба укхаза эшараш. Ткъаь иттнел совгIа саг.

Ала доагIа, заводе специалисташ кийчбеш дешара база йоацалга. Из бахьан долаш дукха балха моттигаш яьсса латт. Цу гIулакхо Iалаьмате доккха зе ду, халонаш духьалйоах. Цхьайола продукци низкъала арахеца езаш хул предприяте цехаш. Цудухьа болхлой шоаттеи кIирани деношка балха аха безаш моттигаш нийслу, е кхыча предприятешкара гIо деха дезаш хул.

Укх деношка цхьаькха цхьа токарь дIавахар балхара. Бакъда, кадраш балхара дIаахара боарам укх шера кIеззига лохбеннаб. Масала, соахка укх хана нах балхара дIаахар 6,1 процент дар, укх шера 5,7 процент.

Лакхе хьоахаваь токарь балхара дIаваьлар шийна хала хиннадаь. Завода болхлоша хьадаьчох ийду алапи. Арахецача продукце дикал къаьстта лакха хила еза. Цудухьа хьалхарча класса специалист воацар ший декхарех лоархIавац. Алапи дукха эцац...

Завода специалисташа яхачогIа, «Электроприборе» къахьийга дIавахачоа кхычахьа аттагIа хул. Кхычахьара укхаза балха баьхкачарна хала хул. Цун бахьан вай лакхе хьоахадаьд.

Завода кулгалхоша кадраш кхеяра а уж балха моттигашка дIачIоагIъяра а даькъе дукха къахьийгад. Иштта Аргунски профессионально - технически училищера группа хьайийцар заводе. Укхаза практика чакхйоаккхаш хилар уж деша багIача хана. Царна общежитера моттигаш елар заводо. Дукха болх ца беш дIабахар кагирхой.

Е хьаэцаргда вай, цхьаькха цхьа масал. 1989 шера заводо ший болхлошта лаьрхIа квартираш хьалъю. Царех ялх квартира лургья, аьнна, расписка денна хьайийцабар болхлой. Тахан царех а хайра саг висавац. ХIаьта а уж формаш кIезига я аьнна хет. ХIана аьлча, дукхагIбараш шоай декхарех лоархIа а ца беш шоаш дIаболх.

Дукха ха йоацаш, балха хьайийцаб Шпаков Юрий, Горобинский Сергей. Цар дай-ноаной а дукхача хана денз заводе балха боахк. Цар гIонца уж балха моттигашка дIачIоагIбе лерхI кулгалхоша.

Хьалха дика традици яр заводе. Ший доалахьа дешара база яр. Шин сменагIа специалисташ кийчбора. Цу базе къаьна оборудовани латтар. Цар тIа болх бе Iомабора хургбола токараш, фрезеровщикаш. Цу хана, тахан санна, яьсса латтацар балха моттигаш. Уж специалисташ тахан а тIехьа, заводе къакъегаш ба. Хала да, аьнна, цхьаккха балхара дIавахавац.

Завод производственни объединенена чуеначул тIехьагIа дешара база дIаяьккхар. Цу помещене чу хIанз опытни завод я. Тахан из база юха хьаеллар дех цхьачар. Бакъда, дирекце тIаэцац из гIулакх. Ахча, оборудовани, цIа дац, — йоах цо.

Дешара база юха хьаеллар мара кхы нийсагIа никъ бац заводе яьсса латта балха моттигаш ца хилийтара.

М. АХИЛЬГОВ.

КЕРДАЧА ЛАКХАЛЕНАШКА

Хьалха «Солнечный» совхозе халача хьалашка Iангара доахар доахан. Доакъар ийде дезаш хулар, дукха ахча а телаш Цудухьа хьайбаш кхоабалга боахама зе деш дар. Цул совгIа, ферме а да вацар. Доакъар дийхачоа дIателар, кхом бацар.

ГIулакх тоаде дезалга хано хьалхадаьккхар. Эггара хьалха хьайбаш дезала подрядагIа кхаба дIаделар. Доакъар кийчдар алапе бухсоцаш хьахулачунга хьежжа хургдолаш оттадир. ГIулакхаш сиха хувцаделар.

ХIанз бахача нахагара шура нийц укхаза. Цхьадолча боахамаша цу наькъах ма йой планаш. ХIаьта ах шера паччахьалкхенга дулх дохкара план укхаза ханал хьалха кхоачашъяьй.

Соахка хIара беттача Iаттагара ах шера 1010 килограмм яьккхаяле карарча ах шера 1289 килограмм яьккхай. Соахка 5 бетта 100 Iатта тIехьа 39 Iасилг хилар, хIаьта укх шера — 56 Iасилг.

Мишта латт совхозе укх шера доакъар Iалашдара гIулакх. Район цу даькъе инициатор я республике.

Совхозе хIанзле а 2000 тонн сенаж кIоаг чу еллай. Из соахкарчул 750 тонн дукхагIа я. Хьалхарча шерашка июль бетта йол хьокхаш хиннаеце, укх шера цу бетта 200 тонн хьекхай.

С.-М. ИСАРАЕВ.

Новкъосто—новкъостах

ИЗ ТIЕХЬАШКА ВАЬННАВАЦ

Iуйрийна сецца истребительно-противотанкови полкана чуйоагIача батарея тIемахой моастагIашта духьал дов даьчул тIехьагIа, цхьан сахьата Iобийшабар. Бакъда, немецко-фашистски артиллере еттача йоккхийча топаша сомабаьхар уж. Артиллерийски подготовка е болабеннабар фашисташ. Окопашка дIахьулабелар вай салтий.

МугIарера Шило юкъевоагIача батарея расчета аьттув баьннабацар цул хьалхарча дийнахьа. Йоаккха топ нийца йода машина, хIаьта моастагIчунгара хьаяьккхача Мелитополь яхача города малхбузехьа мина тIа нийсъеннаяр. Бакъда, машина йохар мара, кхы саг ца вувш кIалхарбаьлар уж. Чехка йоккха топ тIехьара хьа а яьккха огневой позици йолчахьа тетташ дIайихьар расчето. Цигга дикка дIахьулабелар уж моастагIчоа гургбоацаш. Из гIулакх чакхдаьлар ах бийса яьнначул тIехьагIа. ТIаккха Iобувша лаьрхIача ханна йолаяьяр вай лакхе йийца артиллерийски кийчо...

Шило Андрея йоккхача топа юхе ший моттиг хьалаьцар.

— Духхьал тхона тIайоагIар моастагIчун танк, — яхаш дагалувц тахан Андрей Ефимовича. — Гусеницах тоха лаьрхIар аз цунна, хIана аьлча, юх-духьал техача хIама хургдацар. Бокъонца хьожаяь техар йоккха топ. Цхьан метте гобаха эттар танк. Цу чура хьалъаратовсабелар фашисташ. Бакъда, гаьна бовла кхензар цар. ЦIаькха техача йоккхача топо лаьттанца вIашагIэбар уж.

Иштта йохайир массехк танк. Цу дийнахьа иттаза атака йир фашисташа Мелитополь юхадIаяккха гIерташ. Бакъда, аьттув балaнзар. Из дар 1943 шера сентябрь бетта. Цу тIем тIа денали къонахчали гойтарах Шило Андрейна «За отвагу» яха медаль елар, хIаьта полках «Мелитопольский» аьнна цIи тиллар.

...Эскаре Андрей тIавийхар 1943 шера апрель бетта Грознера. ФЗУ дешаш вар из, цу хана. 435 истребительно-противотанкови артиллерийски бригадана чуйоагIача подразделене наводчик вар из юххьанца, тIаккха йоккхача топа командир хилар.

— МассагIа нийслора тIем тIа, — яхаш дагалувц тахан ветерана. — Донецк яхача города юхе немций чакхбала тарлургболча участке хьожайир цкъа тха тIема расчет. ХьажнIий кха лар хьалхашка уллаш. ХIаьта из кхоачалуча тхо хьалъара лийлхача иттех фашистски танк яр латташ. Тхо сиха юха а даьнна дIахьуладелар. Сиха оконаш а яьха оборона лаьцар. ТIаккха гучаяьлар танкаш. Царех массехк лотае вIаштIехьдаьлар тха. Кхоъ йоккха топ йохайир цар тха цу дийнахьа. Дукха нах боабир. Керда атака хиннaчул тIехьагIа цхьа йоккха топи, хIаьта расчетах сои узбек Ализарови мара висавацар. Цигга вайбараш тIакхаччалца лаьттар тхо. Немций чакхбовлийтанзар.

ЦIаккха бицлургбоацаш дагалатт Андрей Ефимовича Ковель яха город бахьан хинна тIом. Город хьаяккха аьттув баьлар вайбарий. Бакъда, шоашта цу тайпара лоархIаме машиннаькъа узел караръялар лоалуш бацар фашисташ. Массехк лостамагIа дIадолхар укхазара машиннаькъаш. Шоай низаш вIашагIа а теха, флангашка гIолла тIалетар немций. Дукха хIама ца эшшаш го бе вIаштIехь а даьннадар цар. Йиъ километр шера йола готта «коридор» мара йисаяцар. ХIаьта моастагIий дIахо гIоргбоацаш цига позици хьалаца декхар тIадилладар акхар полка. Атакана тIехьа атака йора фашисташа. БIарччача дийнахьа лаьттар из къиза тIом.

Ший полкаца Андрей Ефимовича дакъалаьцар Белоруссеи, цул тIехьагIа Польшеи мукъайоаккхача.

Висла яхача хих дехьадовлаш баьча тIемах «За отвагу» яха шоллагIа медаль елар сержанта.

Висло-Одерски операцеца дIаболабелар Польша мукъайоаккхаш хинна тIом. МоастагIашкара хьаяьккхар Лодзи, Познань Радома яха городаш. Цига къонахчал гойтарах Шило Андрейна елар 3 степена «Слава» орден.

Сиха тIалагар Советски Эскар. Фашистски Германе лаьтта беш бар хIанз тIом.

— Оаха массане а дика кхетадора, тIом чакхбала дукха ха ца йисалга — яхаш дувц Андрей Ефимовича. — ХIаьта сона кхы а доккхагIа дикахетар хилар цу шера — КПСС мугIарашка дIанийцар со.

Шило гIулакх деш хиннача бригада дакъалоац Восточни Померани, Силези, Восточни Прусси фашистски группировкех мукъайоахача. Укхаза воккхагIа волча сержанта II степена «Слава» яха орден елар.

Къаьстта чIоагIа хилар Берлин йоаккхаш хинна тIом. Бокъонца город хьаяккхалца цу юкъе дакъалоацаш хилар Андрей Ефимович чувоагIа подразделени. ХIара цIа, этаж тIема чIоагIо яь дIаоттаяьяр фашисташа. Шийха къаьчалга ховш дола дорхденна аькха санна юхалетар моастагIа. Берлин йоаккхача операце майрали къонахчали гойтарах I степена «Слава» яха кхоалагIа орден ялар Шилона.

...Ийстебаьлар тIом. Цигара цIавеначул тIехьагIа болх беш, техникуме дешаш, партийни советски балха тIа хиннав Андрей Ефимович. ХIаьта 1966 шера денз Нохч-ГIалгIай гIишлон управлене тайп-тайпарча подразделенешка къахьегаш хьавоагIа из. Ше аьннар чакхдоаккхаш, принципиальни саг волга хьагойташ хьавоагIа Шило. Къахьегаме дика хIамаш карагIдувларах цунна еннай Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота, кхыдола совгIаташ.

ХIанз Андрей Ефимович персональни пенсионер ва. Бакъда ЧИУС-е къахьегаш хьавоагIа из. Сатувц ветерана цIагIа вагIа. Цо хьинаре дакъалоац коллектива юкъарча вахаре.

В. ЕГОРОВ.

Сийлахь-боккхача Даймехка тIема дакъалацархо.

ИСТОРЕ ОАГIОШ

КЪАЬНАРЧА АХЧАША ДОВЗИЙТ

Хьалха дIаяхача ханара халкъий истори юхахьакхоллара гIулакх деча дуккхача Iилмашта юкъе «нумизматика» — ахчан монетех дола Iилма да. Цо исторически процесса дуккха оагIонаш хьахьокх, документальни источникаш санна ахча хьакхоллара наькъаш белгалдоах. Ширача ханара а юкъерча бIаьшерашка а цу е вокх территоре тIара нумизматически коллекцеш йIаьхий, тайп-тайпара хиларо вай из е вож народность, тукхам дегIаахара никъ бокъонца бовзара гаргадуг.

Ала йиш яц, лоаман ГIалгIайчене нумизматически коллекцеш кIезига я, аьнна. 1982 шера Нохч-ГIалгIай книжни издательстве арадаьннача «Ширача ханарча ахчан кхелех» яхача са книжка тIа ювц античний, хьалхарча юкъерча бIаьшерашкара, тIехьарча юкъерча бIаьшерашкара ахчан ганзий образецаш, уж кораяь моттигаш. Цхьабакъда, цу тIа белгалъяьккха я е факт: вай бIаьшере 80-гIа шераш долалуш Эса кертереи Джейрахьерча чIожерен корадаьд кердача заман XIII—XIV бIаьшеренашка леладаь ахча. Лоаллахарча Нохчченерча, ХIирийченерча (Тийрка йистера шаьрача лаьттай зона а ца ювцаш) ситуацеца нийсдича из геттара кIезига а цецвоаккхаш а да.

Бакъда, шийхана хIанз вайна юкъе воаца, са хинна хьехархо профессор, Ленински преме лауреат Крупнов Евгений Игнатьевич «Юкъерча бIаьшерера ГIалгIайче» яхача маьхерча книжка тIа гIалгIашеи гуржашеи дIа-хьа леладеча гIулакхаш тIа гIолла из дош дашха хьежар. Цо ишта дувцар: «Дицде йиш яц, юкъерча бIаьшере гуржий культура а паччахьалкхе а геттара дегIаена тоаеннача хана — XII—XIII бIаьшеренашка — ерригача Хьалхарча Азе дото ахча хьаделга соцаделга. ХIанз а къоастаданза долча бахьанех, ГуржегIа цул тIехьагIа бIаь шу даьлча паччахьа Русудана доалдеча хана дото ахча хьаделга дIадоладу. ХIаьта цул хьалха ГуржегIа хьадеш хинна цIаста ахча цхьаккха форма йоацаш дар. Цудухьа, хетаргахьа, лоаман мехкараша цунна куцала леладара атта теркам тIаозаргбацар. Лоаман обществаш гуржий кара йолча хана а тIехьа ахча эшаш яцар».

Цо дувцар а цхьадолча даькъе, тешавеш да. Цхьабакъда, цкъа-дале, Къулбаседа Кавказа лоаман районашка цу хана ахча духхьал ГуржегIа гIолла иха Iийнадац. ХIаьта шозлагIа-дале, ГIалгIайче цу юкъераяккха йиш яц, нагахьа санна, гуржий доалдерий цIаста, бокъонца аьлча, цхьаккха куц доаца ахча Адыгее, Балкхаройче, Къулбаседа ХIирийче, Дагестане, Нохчийче археологически памятникашка корадаь дале, хаттара хетаргахьа кхыдола жоп дала доагIар. Цунца тешавеш нийса жоп далар, дукхагIча даькъе, йоагIаш йола археологически объекташ кIоарга Iомаярах тийша дар.

Из дара тхо соахка ТIаргама аьле чура Кели яхача гIалай юртара XIII—XV-ча бIаьшеренашкара доккха а дIаьхий а кашамаш техка доладелар. Аз хьалха «Сердало» газета оагIонаш тIа дийцар Л. Н. Толстой цIерагIча Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университета Къулбаседа-Кавказски халкъий историе вузашта юкъерча кафедра археологически лабораторе низашца чакхбаьккхача керттреча балха итогех. ХIанз е мугIараш яздеча хана Iилман болхлой, аспиранташ С. Н. Савенко, Е. И. Нарожный, Б. М. Хашегульгов, юха а студенташца цу шийтайпара хозача, исторически моттигашка бахаб. Тхо хIанзарча полевой сезоне дукха кердадар корадарга дог доахаш да. ХIаьта, цудухьа, тхо теркам тIабахийта хьожаш да, хьалха анализ яьча материалашка.

ДагадоагIа сона, Келерча кашамашкара кораяьча йоккхача материалех яздеш, айса, цигара дуккха корадаьча ахчах хьоахадар а. Цхьабакъда, духхьал хьоаха мара динзар, хIана аьлча, ахчан Iилман къоастам бар — из сихха чакхдаккха йиш йоацаш гIулакх да. Цкъарчоа, къаьнара ахча дуккхача бIаьшеренашка лаьттагIа доаллаш тIайижача гIоанах цIенде деза. ТIаккха сурташ а даха деза. Цул тIехьагIа, Iо а дийша дика хьажа веза малагIча профессиональни нумизматага уж дIахьекхача бакъахьа да, квалифицированно къоастадара.

ХIаьта оаха, Келера, кашамаш тахкара начальник волча Е. И. Нарожнеца цхьана из дар а дир. ХIанз тхога я шин цIихезача нумизмата — XIII—XV-ча бIаьшерашкарча ахчан говзанчий Гуржий Iилмай Академе сотрудника исторически Iилмай доктора И. Л. Джалаганияй, Московски паччахьалкхен университета профессора исторически Iилмай доктора Г. А. Федорова-Давыдова авторитетни консультацеш. Фу дар гучадаьннар?

Халахете а, гIалгIай къаьнарча кашамашкара корадаьча ахчах нийсса аханега кхоачашдар къоастаде маганзар: хано шийгIулакх даьдар, цар тIара йоазув а догам а дIадайнадар. Вешта аьлча — ахчан хьисапе цIаста — из мара кхы ала хIама дац царех. Цхьадолчар тIа юкъ-юкъе хоалу дIадайна мугIараш, хьаракаш. Бакъда, уж Iодеша йиш йолаш дац.

Цудухьа, кхы а дезагIа да дукха зе даь доаца ахча. ХIаьта уж геттара кIезига да — тайп-тайпара 8 экземпляр.

Эггара хьалхара образец — 1255—1256 шерашка чингисидий цхьан хано Менгукаана арахийца дото ахча да. Из Кавказера эггара хьалхара, шийтайпара золотоордынски ахча. Из боккхача маьхе да, хIана аьлча, Тифлисе — дукха хана денз металлически ахча арахецара традици йолча, моастагIчо хьаяьккха хиннача Гуржий столице хьадаьд из.

XIV-гIа бIаьшере чакхйоалаш Золотой Ордай хана Токтойс арахийца цхьаькха цхьан тайпара дото ахча. Из Нохчченерча, ХIирийченерча, Дагестанерча, Кавказа кхыча областашкарча юкъерча бIаьшерерча памятникаш тIа тара лест.

БIарчча хьаийцача юха а хеталу. Малхбоален Европа къулбехьен а центральни а дакъа, Предкавказье кара лаьцача къизача Золотоордински паччахьалкхен ахча хьинаре леладара гIулакха вай мехка чIоженаш юстара лаьттай, аьнна. Сона из массаза иштта хийттад, хIана аьлча, лоамашка баха нах цунца машар бе ца туташ, цун къиза моастагIий хиннаб. Лоамароша хьамсарча чIоженашта массаза чIоагIа тIахьожам лоаттабора, тIошца дIа а къайла чIоагIача кхерех яьча гIалай тIема-корий фийлача «бIаргашка» гIолла. Цар дуккхаза шаьрача моттигера хански Iулашта кхерам тIатийсаб. Цудухьа золотоордински ханаша лоаман чIоженаш дIайолалуча йоккхий отрядаш лоаттаяьй шоаш дIалаьца моттигаш лораяра духьа.

Цхьабакъда, Золотая Орда санна чIоагIача а къизача а моастагIчунца дуккхача хана къовсам лоаттабара союзникаш а хила безар, хувцалуча тIема-политически ситуацех пайда ийбе ха а дезар.

Шийна къаьстта теркам тIаозаш я Келера нумизматически коллекцеш, хIана аьлча, дукхагIча даькъе XIII—XIV-ча бIаьшерашка Гаргача Малхбоале доалдеш хиннача Закавказье доккхача даькъа тIахьожам лоаттабаьча, Золотой Ордера Джучидий династий карайоалае гIерташ къиза къовсам лоаттабаьча чингисидски Хулагуидский династе шоаш хьалаьахча леладарах. Духхьал Кавказе (цу даькъе Къулбаседен а) дора, лоамарошта чIоагIа зене, а дукха цIий Iодохийташ а дола тIемаш. Цул совгIа, лоамарча вайнаха Золотой Орда дукхача хана денз, барта бахка ца туга моастагIий бола хулагуидски «ильханаш» хьаллоацар, хIана аьлча, гаьнара моастагI дукха кхерамегIа вац, наIарга дошлой ордаш латтачул.

Из ма дарра хьагойтац-те Келера корадаьча ахчо. Дерригa а дIадаьлча, царех 3 XIII-ча бIаьшере 80—90-ча шерашка хулагуидски ахчан образецаш долга, къоасталуш да. Цу хана къулбехьен чингисидски ханстве кулгалдеш вар Аргун — тIехдика полководец, говза политик, цо шийдержава Золотой Ордай берригача моастагIашта ког гIортолга а еш, Кавказе чакхйоахача фийлача, доттагIлен политикаца чIоагIъяьяр.

ЧIоагIа теркам тIаозаш да ильханий Аргуна а Казана а (Аргуна тIехье) цIерагIа 1283 шера арахийца ахча. Цхьабакъда, цунна къулбехьенприкаспийски городе Тебризе а, кхыча гаргарча малхбоален городской центрашка а кепатеха яц, хIаьта, Тифлисе техай. Из Хулагуидски держава Гуржий къаьстача автономеца лаьрхIа ха я, цо гуржий монархашта политически а духовни а шоай лоIаме хулилга лораде таро луш хиннай.

ХIаьта а лоаман ГIалгIайчене чIоагIа лоархIаш а хьашт долаш а хиннад бокъонца дола гуржий ахча. Царех хIанз шиъ къоастадаьд. Шаккъе цIаста, доккха, тIера кхы башха хозалца эргаш дац. Шиннена а Iургаш доахк, вешта аьлча, уж ахча санна пайда ийбеш леладаьдац, куцала леладаьд. Из 1227 шера царица Русуданас — гуржий паччахьа Тамарай йиIий йоIо арахеца доладаьча гуржий цIастача ахчах да.

ХIаьта са хьехархо веррига бакъхиннавац: къизача «дото кризиса» шерашка дотох даь ахча вай мехка лоаман зоне, гIалгIай даймехка нийслора. ХIаьта вайнаьха модницаша уж дото а цIаста а ахчаш кач ухкадеча гана а хIайкала а меттал леладаьд. Сона хетаргахьа укхаза, из хьадеш хинна металл иштта чIоагIа лоархIаш хиннадац. МоллагIча тайпара ахча бе кхоачар лоамароашта къонахашта — хулагуидски а гуржий а тIема походашка дакъа лацарах лур, тIема фос, шийтайпара предмет санна. ТIемахоша хьамсара лоамаш лорадераша — уж шоай тайпара, лоамарой вахаре кастлуш нийслуш йоаца дото, цIаста хIамаш шоай новкъосташта, исташта, ноаноашта дIателар. ХIаьта цар шоай традиционни костюмаш хозъеча пайда ийбора царех. Тамаш я-кх ахча, ганз а вIаьхий хилар а хьахьокхар санна лоархIаш хиннадале. Цо хьалхарча даькъе хьахьокх тIема денал, вай долча из хьаденачар арахьараполитически сахкетам лакхбелар...

...Келера ахчан коллекци чIоагIа теркам тIаозаш а боккха Iилман болх белга дIадехаш а я. Цу тIа, тхо шеко йоацаш тешаш да, из коллекци укх шера а хьалъюзаргхиларах. ХIанз золотоордински а хулагуидски а ахча довзаш да. Бакъда, теркам тIаозаш да тайп-тайпарча ханара гуржий ахча. Цхьабакъда, цхьа хIама да оаха кхоачашде лерхIаш: цу ханара Московски Руса ахча лохилга. Уж а вай моттигашка кхача йиш йолаш дар. Аргунски чIоже а Балкхаройчене Малка яхача додача хина юхера шаьрача моттиге а даьча археологически тохкамий материалашта юкъе «московски ахча» долаш ма дий?! Къулбаседа Кавказа шаьрача лаьтташка ганзий хьисапе а долаш ма дий из?! ХIаьта Келерча кашамашка цхьан шера тохкамаша дича ширача эрсий мехка хьаяь дукха тайп-тайпара хIамаш кораяьй. Царца ГIалгIайчен лоамашка эрсий ахча кхаьча а хургдац-те?

Вешта аьлча, каста дерригa ховргда вайна. Тохкамий сезон дIайолаеннай. ХIаьта, хьамсара дешархой, оаха шоана тIехь-тIайоагIача хана довзийтаргда, тохкамаш деча хана гучадаьккха кердадар.

В. ВИНОГРАДОВ,
Къулбаседа-Кавказа халкъий истори вузашта юкъерча кафедра заведующи, профессор, РСФСР, НГIАССР Iилма заслуженни деятель.

Йоачаш сов йIаьхъелча эггара хьалха дагадох вайна ахархошта, кхашкарча хьувкъама, лаьттанна цар дузе. Да а да из иштта. Доглаза ца доалаш Iелургвац укх деношка Назрановски района «40 лет Окрября» яхача совхоза цIи хезача механизатора Социалистически Къахьегама Турпала Кодзоев Бахьаудина хьажкIийкха бIаргадайнар. ХIаьтта низбола йолаеннача хьажкIех юхкаш мара хIама йиацц. Техача шаво ерригa лордаш Iояьхай урсашца тийдача санна. Дукха йоаяй цун лоалахой кхашкара культураш а.

ЙОАЧАША ДАЬ ЗЕ

— Ахархой-м цхьа бала кхаьча сагатденна ма хьувзий, оаш фу леладу? — хет аз догIаш техачул тIехьагIа бIарчча комисси вIашагI а елла, наькъашка хьажа водача ДРСУ начальникага М. Лолохоевга.

— Дукхача моттигашкара тийдад тха наькъаш, — аьлар цо, — йистош Iокххихьай хиво. — Къаьстта доккха зе даьд СурхотIагахьеи Iаьлий-Юртагахьи долхача наькъашка.

Даьха а даьхад йоачаша уж наькъаш ийрча. Назранера Iаьлий-Юрта бода асфальта никъ Кен яхача хина тIехбоаллачара берригa дIа-хьа корчабаьб лакхе ядача хьунашкара Iоухача догIан хиво. Сиха а низ болаш а ма доагIий из Iаьржа доагIача хана. Никъ ше а цхьа километр хиллал хина кIала бар. Машинаш хьажкIий кхашка гIолла ца яьлча тIехъяла йиш йоацаш хьийзар, из хий дижжалца.

Комиссена юкъе эггара согатагIа ва наькъий мастер Ганижев Мухьмад. ХIана аьлча, из ва цигара тIий тоаде кхоачам лаха безар а нах оарцагIбаха безар а. Болх кIезига бац. Бульдозеращца лаьтта хьатIахьокхаш айе еза из моттиг, жагIа, асфальт билла беза, аьшкабетона блокашца йистош чоагIъе еза. БIарчча объект я-кх тоае езар. Иштта догIаша йохаяь моттиг из наI мара ецаре а хIама дацар. Цу наькъашка оаха уж дагарйир 20 совгIа. Бокъонца дола туржаI да-кх наькъашта хиннар.

— ПланагIа а доацаш, цIаьхха хьаIайна балхаш ма дий уж, — ХIаьта наькъаш плана юкъе дахийтарга хьежа йиш йолаш а дац гIулакх, — ях аз мастерага. — ХIана аьлча транспорт, нах дIа-хьа лела безаш ма бий. Фу де лерхI оаш?

— Плана юкъе уж деце а, хIанзлехьа а дуккхача моттигашкара наькъаш транспорт дIа-хьа лела йиш йолча хьале хьатIадоаладаьд оаха. ХIаьта а цу хIанзарчоа аьнна техача кулгах тийша дита йиш йолаш дац уж. Iалама, кхыдола хатар хиннача гIо-новкъостал де, аьнна, фонд йоацаш мичай тха республикански наькъий управлени. Цо фу оал, хьожаргда тхо, — аьлар Ганижева.

Цар из дош мишта къоастадергда хац сона, бакъда, хIанз шоаш долчча тайпара уж наькъаш гуйранга а Iангга а кхачийта йиш йоацалга-м хов. Кхыйола объекташ санна уж а кийчде деза Iана замалахь хийцца «болх бергболаш».

ДРСУ ше а я хIанз къе. Укх тIеххьарча хана низ болаш йоагIа из, цахаддаш кхоачащду цо шийна хьалхашка латта производственни декхараш. Хьалхарча ах шерара план а тIеххоачашъяьй, 550 эзар сома маьха балхаш а даь (планал 3 эзар сом дукхагIа).

Иштта шоай финансови а производственни хьал тоаде оарцагIбаьннаб Наьсарера наькъаш дехкараш.

М. МИКАИЛОВ.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

МНР. Шоайла тIера, дика новкъостий санна вIашагIбетталу Монголереи Советски Тувереи хьайбаш леладераш. Тувера Эрзински районеи Монголера Баян-Тесски Сомонеи къахьегамхой шоайла вошал леладеш ба. Опыт дIа-хьа эцар, вIаши хьоашала ахар, вIашагIбеттабалар — из цар вахаре каст-каста хул. Тахан а Баян-Тесски Сомона жаIуй болча хьоашалгIа баьхкаб Эрзинера жа леладараш. Дукха дувца хIама да Тувински Монгольски коллегий.

СУРТА ТIА: къамаьл дIадоладалехьа хьалха традиционни чаь пела малар.

В. МЕДВЕДЕВА сурт. ТАСС фотохроника.

«УЖ БАКЪДОЛА ДЕШАШ ДАР»

Франсис Коэн а Мишель Татю а дукхача хана денз советски проблематика Iомаеш ба. Масала, Ф. Коэн СССР-а Франце а полемически къовсам хьалхьоабаь «СССР-ен вайи» яха книжка моттадаьчарех цаI ва. Мишель Татю — «Монд» яхача, — ма дарра аьлча Францера эггара лоархIамегIйолча дунен халкъашта юкъера информаци хулача газета обозреватель. 50-гIа шераш чакхдовлаш цо СССР-е «Монд» корреспондентски пункт хьайийллаяр, хIаьта дукха ха йоацаш Париже арадаьннад цун М. С. Горбачевх дола книжка. Ф. Коэн а Москве болх баь журналистски стаж йолаш ва: 1946 шера денз 1949 шерага кхаччалца из вай мехка «Юманите» яхача газета викал волаш хиннав.

Татю а Коэн а тайп-тайпара политически уйла-нигат долаш ба, иштта цар дукха яьду, къамаьлаш ду обществении хетар хьакхоллаш. Цар Советски Союзера событешца хьаштдолча дуккхача французашта хетар хьахьокх. Цудухьа аз Ф. Коэнага а М. Татюга а дийхар Москве хиннача партконференцех шоашта хетар дувцалга.

— Сона хетачогIа, конференци — из перестройка политикера чIоагIа лоархIаме этап я, — йоах Ф. Коэна. — Март бутт чакхбоалаш со СССР-е хилар, конференцена кийчо мишта ю советски наха из тIа мишта эц хьажа ваха. Аз кхеталир, советски халкъ цунах чIоагIа тешаш хилар, перестройка дIахо гIоргхилар чIоагIдарга хьежаш хилар.

Къаьстта чIоагIа теркам тIаозар конференце балха хьало: из демократично, дар гуччахьа дувцаш, полемично чакхъяьлар. Делегаташа шоашта хетар дувцар. Уж бакъдола дешаш дар. Махарра.. пренеш йолча хана тайп-тайпара уйлаш хилар. Советски наьха уйлаш цаI хилара образах хьалха хиннача концепце конференце шийна хетар ма дарра дIаалара новкъарле йора, уж цхьатарра хила йиш йоацандаь. Аз кхетадечогIа, М. Горбачева цу бе-беча уйлаех социалистически плюрализм оал. Аз из дика факт санна лоархI. ХIанз Советски Союз тайп-тайпара уйлаш, хала проблемаш, вIашдухьаленаш йола мохк санна лухьалъотт. Цхьадолча шерашка из цу бе-беча хIамашта регламентаци е, готтача идеологически доазошка чулацца гIертар. ХIанз дерригa а хувцалуш латт. Из бIарчча процесс, партконференце гучча ма даллара, атта дIайодац.

Са къаьстта белгал яккха безам бола шоллагIйола момент — из конференце тIайийца решенеш. ДIанхайкадаьд ерригача политически системана кIоарга радикальни реформа елга. Из предложени, сона хетаргахьа, кхы хьалха вIалла ца хиннача тайпара я, цул совгIа, из бухсоццаш йола вариант а яц, хIаьта таханарча политически концепцешта, теоретически лехамашта жоп лур. Мехкара тайп-тайпарча низашта юкъера вIашдухьаленаш дIалоархIар мара яц.

ЛоархIаме да, парте тIайийца решенеш могаяь ца Iеш, сессешта юкъе бокъонца болх бергболаш депуташ харжара система тоаергхилар а. Парте а цIенхаштта хувцамаш хила леза. БIарчча хьаийцача, наха шоашта хетар дIаала йиш хургйола система хьае лерхI.

— Сона хетачогIа, конференце мога а даь институтий системе де лерхIа хувцамаш чIоагIа лоархIаме а теркам тIаозаш а да. — аьлар М. Татюс. — ХIанз гIулакх уж вахаре кхоачашларга хьежаш да. Аз кхетадечогIа, дерригa а царгара дIадоладе дезар: экономически реформал хьалха политически а социальни а хувцамаш де доагIар. Хетаргахьа, хала хинна хургда цIаьхха из дерригa а дIадоладе.

Цхьабакъда, са белгалдаккха безам бар выступленешта юкъе, шоай характерага диллача, консервативни къамаьл хилар. Из доагIа конференце каст-каста дерригa хьоахаеш хиннача шин тема хьакъехьа да. Цкъа-дале Сталина тема а, вешта дерригa историе хьакъехьа а. Репрессех боабаьчарна памятник оттаярах йола решени тIайийцай, Андреевай аргументаш гоалъяьннай, мелъяьй, цхьабакъда, уж дийна я.

ШозлагI-дале, из пресса лоархIам. Журналист хилара тарра, аз кхеталу, чиновникашта кепайоазув ца дезалга. ДукхагIболча делегаташа йоахар, гласность — из дика я, цхьабакъда, цхьан условеца, нагахьа санна журналисташа аппарата нийса лоархIар яздой, цIаккха гIалат а ца боалаш. Из нийса дац. Пресса а бокъо хила еза гIалат яла. Бакъдар хьакхолл тайп-тайпарча хетарий хьалашка, хIаьта къаьстта журналисташа — цхьаболча из идеальни леладераша а ца а кхоллаш. Уж тайпара бараш бац. Тайп-тайпара хетар хила деза, цхьан условеца — цу е кхыча выступленешца жоп дала таро хиларца. Сона хац СССР-е прессах долга закон мишта хургда, цхьабакъда, журналисташ паргIата шоашта хетар язде а гIалат бала бокъо а хила еза. Из деш бакъдар аьлча, нах уж шоай вахара юкъе гIортарахи шоаех доацараш дувцарахи лорабе беза. Тха цу тайпара законаш долаш да.

Цхьаькха а со чIоагIа цецваьккхар конференце къамаьл мел даьраш хан чу эттарна нах хилар. Хетаргахьа, кагирхоша шоай дош аьннадац.

Дмитрий ЯКУШИН, АПН соб. корр.

Париж.

Чили — тахан цу мехка Пиночета фашистски хунта бигас наха чIоагIа Iазап тIалоаттаду. Укхаза цхьаккхача бокъонех ца доагIа харц хIамаш а политически террор а чакхйоах. Ма дарра аьлча чилийций цхьаккха тайпара политически а социальни а бокъонаши паргIатонаши яц.

СУРТА ТIА: антидиктаторски выступленей цхьа доакъашхо лацар.

ТАСС фотохроника.

ИЗРАИЛЬ: IАЬРЖА ЦIОКА ДОЛЧАРНА ЛАЬРХIА ГЕТТО

«Шоаш шоашта етташ хIана бов уж?» — яхача заголовка кIала Эфиопера Израиле баха хьабаьхкача фалаши проблемашта хетаяь статьяна кепатехар дукха ха йоацаш «Гаолам газе» яхача израильски журнала. Ховш ма хиллара, израильскии американскии спецслужбаша шоайла айхха гIулакхаш а леладеш 1984 шера чакхъяьккхача «Моисей» яхача операцегIа къайлагIа «шоай дай лаьтта» дIавигар 7 эзар совгIа фалаш. Израильски газеташа дувцар уж баха Iоховшабара правительствос хьакъестадеча дуккхача миллионех. Ма дарра аьлча, уж израильски обществa бе башха а ца хеташ, цар бала а боацаш тесса битар.

«Цфат яхача городе баха нах улицашка ара а баьнна эфиопски гражданашта хьаеннача квартирашка мебель дIачу ца кхохьийташ новкъарле йора, — яздора «Маарив» яхача израильски газета. — Гней-Хадар яхача районе бIаьш болча къоаналша, бераша грузовика го а баь «Беженций керда лагераш хулийтаргъяц!», «Нах бахача районе абсорбце цент хьаяра духьала да!», «Хоржамаш хилале — лерттIа район, хоржамаш хинначул тIехьагIа — гетто» (дувцар да 1984 шера кнессете хиннача хоржамех. Автора примечани) яха плакаташ бе а доахкаш мебель Iоякхкара новкъарле йора.

Моттиге бахача нахаца фалашта духьале йора, эфиопски жугатий «галахе» (иудаизма нормативни актий свод) цIена жугатий бац яхаш бахьанаш лехача, ортодоксальни дина гIозараша а. Раввината цу тайпара политика хьокхам санна 1985 шера апрель бутт чакхбоаллаш дина экстремистий группа царна «Белхама пен» болча бода никъ бийхкар, «цар цига баха бокъо яц, хIана аьлча, уж жугатий боацандаь», аьнна.

1984 шера гурахьа цар тIехбаьккха бахьаш бола бала ца ловш фалашаша духьала демонстраци йир. «Тхо духьала да укхаза тхоца леладеча ийрчача гIулакхашта. «Укхаза тхоаш совлен, наьха нах хет тхона». — «Давар» яхача израильски газета кепатеха йола из заявлени йир Жугатий агентства кулгалхошка къулбехьен Израиле обсорбца центре бахача Эфиоперча 150 дезала викалаша.

КIезига хIама хувцаденнад тахан фалаший вахаре. Хьалха санна царех дикка дукхагIбараш чубаха цIеношдоацаш ба. Израиле рынке мерза даараш дохка дезача эттача Аклума Фарада хетачогIа, фалашей кертера проблема латт Iаьдалий дискриминационни политика бахьан долаш цар израильски обществаца интеграци яра таро ца хиларах. «Тхо духхьал Iаьржа цIока дарашта лаьрхIача гетто чулехкад» — йоах цо. — Дов-Иосеф улицагIа латтача зданера 16 квартира эфиопски дезалашта дIаеннай. Лоалахарча цIеношка баха кIайбараш шоай квартираш йохкаш ба тхона улув ца бахар духьа. ДукхагIбараш частни секторе болх беш ба, цудухьа цар цхьаккха бокъо яц. Болх хьателараша а уж шоай безам эттача хана цигара лелхабу. Царна луш дола алапи геттара лоха да. Со тешац, городе бетта 3—4 бIаь шекелел дукхагIа эцаш эфиоп ва аьлча». Цу хьакъехьа израильски пресса деш дола хоамаш, духхьал хоза къамаьл долга гуш да, цар йоах дIадахача шера лай-ноаной школьни хIамаш а йолаш цхьа портфель эцаш 480 шекель дахад.

ДIадахача шера. 4 эзар гаргга фалаш вахача къулбехьан Израиле обсорбце центрашка ваха хилар. Дерригдунен сионистски организаце керда президент Симха Диниц, хIаьта цо аьлар уж чIоагIача халача-хьалашка бах, аьнна. «ХIаьта а — белгалдоаккх Израиле эммигранташта лаьрхIа арадувлача «Шаар лэматхил» яхача газета цар жилищни проблема къоастаяра решени яьяц, хетаргахьа, гаргача хана из дош къоастадергдац.

ТIаккха шоашта кулгаш тIа а кхухьаш шоаш хIана боабу цар? Цу хаттара жоп луш дукхача хана денз фалашей община Iомаеш волча израильски антрополога Хаим Розена теркам тIаоз, дезалех, хьамсарча Iаламах, культурах баьха Израиле шоаш нийсбеннача ситуацена. Кердача обществе интеграци яра нийслуча халонашца цхьана цу дерригнe корзагIа а боахаш. уж шоаш шоашта етташ бов».

Юрий МОРДВИНЦЕВ, (АПН).

Кхоачашхиннад дагалаьттар

Малгобекски № 1 йолча районни больнице лора-терапевта Аушева Мухьмада Марема цIи йоаккхаш каст-каста хозар сона. Из ювцар геттара цунна раьза болча унахоша, коллективерча лораша, цун кулгалхоша... Из йовза безам хилар са а.

Геттара безаме, Iимерза, елаенна тIаийцар цо со. Пациенташка цар лазарах лаьца цхьацца хаттараш дора лоро, цецйоаккхаш дина нийслора цунна хIаранега ала дег тIара доагIа безаме дош. Дуккха ха яьккхар аз лори цун пациенташи зувш, юххера а согахьа йийрзар из. Бакъда, со мала я, малагIча гIулакха енай хайча, Марема къамаьл лаьгIделар.

Аз фу даьд, — йоахар цо, — коллективе кIезига мича-б дуккхача шерашка болх беш бола цIи хеза лораш. Аз е саг лечара а ваьккхавац, е Iоажал тIехьа а теттаяц. ХIаьта а, шийдего хержача балхах лоацца дийцар сона Аушевас.

— Тха дезале ялх бер да, — аьлар цо. — Берригаш сол зIамагIа ба уж. Тхо зIамига долаш, халача лазарах цамогаш хилар тха да. Сона гора, цо мел чIоагIа хало озар. Цу хана, лор хила лерхIаш хинна уйла, геттара чIоагIъелар са дег чу.

Итт класс ма яьккхе, медицински институте деша яха лоархI цо. Бакъда, хьалхарча шера цо лаьрхIар кхоачашхиланзар. чакхъяланзар из шоллагIча шера а, конкурс сов йоккха яр институте. ХIаьта а тIехьашка ялац из. ХIара денна шийзнанеш кIоаргъеш къахьег. Шийхургболча балхах лаьца литература деш. Юххера а хьатIакхоач цун ираз ди — Марем Орджоникидзевски медицински института лечебни факультета студентка хул.

Уж шераш дагадеха, Аушевас дийцар: «ЧIоагIа гIадъяхар со деша эттача. Сай ерригa уйлаш кхоачашхилча санна хетар сона. Хоза хеташ дешар аз цига, хьалха дешаотта кийчо еш Iомадаьр а накъадаьлар. Мишта дахар ца ховш, дIадахар дешара шераш».

Институт чакхъяьккха яьлча, укхаза больнице болх бе хьожаю Марем. Хьалхарча шерашка поликлинике лор йолаш болх бу цо. Укх тIехьарча шера — отделене лорординатор я.

— Се болх бе хьаеча, — дувц Аушевас, — аз кхетадир, ерригa халонаш кхы а шортта йолга. Деша дагIаш лоацца «унахо» оалаш вола хIара саг — хIаране шиймаIан, долаш волга укхаза мара кхетаданзар аз. Цун оамал йовза, къаьстта унахочун дег тIа бода никъ лаха атта хиланзар. Укхаза мара белгалдаккханзар аз, сел чIоагIа нах тайп-тайпара болга а. Цхьаннена ловшдар, вокхо геттара эгIазлонца тIаэц. Сона хетачогIа, цхьан уйлана мара цхьатарра бац уж — дарба дайта кийча хилара.

Аушева Марема из дерригa вIаштIехьдоалалга гуш да. Масала, хьалха поликлинике из хьийжа нах хул тахан цун отделене, къаьстта цо гIулакх деча палаташка, цунга дарба дайта Iобувша гIерташ. Цо хьахьокх уж шоай лорах, цун беркатеча гIулакхех тешаш хилар.

— Дика лор я Аушева Марем, — аьлар больница керттерча лоро Гетагазов Джабраила Iалихана. — Шийлорий гIулакхаш дика кхоачашдарал совгIа, цо коллектива общественни вахаре а хьинаре дакъа лоац. ХIаьта, цо дарба даьча наха каст-каста цунна баркал алар дех тхогара.

Аушева Мухьмада Марем цу больнице болх беш йола диъ шу мара дац. Атта боацача лорий балха говзал Iомае дуккха ха яц из. ХIаьта а шийдего хержа ираз никъ ма боаггIа бизза дIабахьа гIерташ къахьег цо.

Л. ЧАПАНОВА.